

РОЗВИТОК МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті дається загальна характеристика розвитку малих та середніх підприємств та їх впливу на розвиток конкурентного середовища в транзитивній економіці України. Наголошується на основних проблемах розвитку малого та середнього підприємництва, шляхах підвищення його ефективності, зростанні самовизначення представників малих та середніх підприємств.

The general conditions of Small and Middle Business development and its influence on the competition environment improvement in transition economy of Ukraine are analyzed in the article. The main accent is done on the basic problems of Small and Middle Business development, its efficiency increase, growth of Small and Middle Business representatives' self-determination.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сектор малого та середнього підприємництва (МСП) - своєрідне ядро будь-якої сучасної господарської системи, без якого економіка і суспільство в цілому не можуть розвиватися ефективно. Саме тут відтворюється й циркулює основна маса національних ресурсів, які є живильним середовищем для розвитку середнього та великого бізнесу [1, С.200].

Цінність МСП для країни полягає передусім в його здатності оперативно вирішувати проблеми реструктуризації економіки в умовах обмеженості ресурсів. МСП пом'якшує проблему безробіття і формує конкурентне середовище. Лише невеликі підприємства можуть задовольняти дуже диференційований попит порівняно невеликих груп покупців. Саме за рахунок МСП відбувається саморегулювання ринкової економіки, яке полягає в тісних зв'язках цього бізнесу з великим бізнесом як по лінії субпоставок, так і по лінії розробки інновацій. Окрім того, представники МСП формують середній клас, будучи гарантами стабільності та демократичності суспільства [2, с. 15].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблема розвитку МСП в транзитивній економіці України привертає до себе увагу економістів як теоретиків гак й практиків. Останнім часом опубліковано велика кількість праць прикладного та теоретичного характеру щодо проблем розвитку та підвищення ефективності малого та середнього підприємництва в економіці України. Як приклад можна навести роботи: Розвиток підприємництва в Україні [1], Бізнес-середовище в Україні [2], Аналіз регіонального аспекту розвитку малого підприємництва [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій на окреслену тематику недостатньо розробленими в українській науці залишаються проблеми інституційного забезпечення розвитку малого та середнього підприємництва, питання взаємозв'язку розвитку МСП та конкурентного середовища, окреслення заходів, спрямованих на поліпшення середовища, в якому функціонують малі та середні підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою нашої статті буде аналіз розвитку МСП як умова формування конкурентного середовища. Для реалізації поставленої мети нами буде розглянуто такі завдання: загальна характеристика стану розвитку МСП в транзи

тивній економіці України, порівняльна характеристика показників діяльності МСП у розвинутих країнах та країнах з перехідною економікою, окреслення основних заходів державної політики щодо поліпшення бізнес-середовища, в якому працюють представники МСП в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Держкомстату в Україні на початок 2004р. було зареєстровано 962 тисячі підприємств. З усіх підприємств, внесених до ЕДРПОУ України на початок 2004р. працювали 54%, тобто здавали звітність, де реєструвався рух коштів по рахунках, див. табл. 1. Лівову частку з них становили мікро- та малі підприємства, див. рис. 1.

Таблиця 1.

Кількість зареєстрованих і діючих підприємств, тис. одиниць [126, с.14].

	2001	2002	2003	2004
Зареєстровані підприємства	770	837	900	962
Діючі підприємства	396	443	489	520

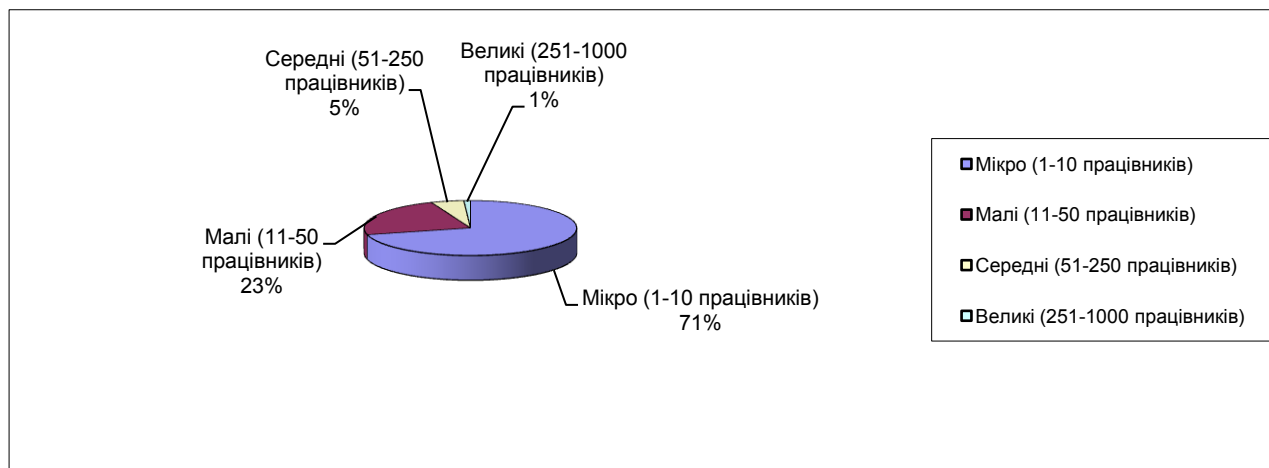

Рис. 1. Частка різних типів підприємств у загальній кількості працюючих підприємств України [126, с.14].

Загальна характеристика стану розвитку малого підприємництва в Україні за 1994-2004 рр. представлена у табл. 2. З таблиці видно, що за вказаний період розвиток малого підприємництва характеризується тенденцією до зростання кількості малих підприємств. Так, у 2004 роком порівняно із 2003 роком кількість малих підприємств зросла на 7,5%, з 2001 роком - на 25,2%, а з 1996 роком - утричі.

У 2003 р. в середньому по Україні на 10 тис. осіб наявного населення припадало 57 малих підприємств, що на 4 підприємства (або на 7,5%) більше проти 2002 року і на 38 підприємств (або в 3 рази) більше порівняно з 1995 роком. У середньому по країні на одному малому підприємстві у 2003 році було зайнято 7 осіб. За регіонами цей показник має незначні відхилення від середнього значення по Україні. Таким чином, впродовж 1995- 2003 років простежується тенденція до зменшення кількості працюючих на одному малому підприємстві: у 2003 році проти 2002 року на 1 особу, а проти 1995 року - на 5 осіб.

Отже, серед малих підприємств переважають підприємства з чисельністю до 10 осіб, вони становлять 77,8% загальної кількості малих підприємств і на них працює 30,2% всієї кількості найманих працівників малих підприємств [3].

У 2003 році 73,4% малих підприємств від їхньої загальної кількості фактично випускали продукцію та надавали послуги. У Львівській (81,1%), Полтавській (79,9), Харківській (79,5), Одеській (79,2%) областях та у м. Севастополі (79,1%) частка цих підприємств значно вища, ніж в цілому по країні.

Таблиця 2

Основні показники розвитку малих підприємств в Україні за 1994-2004 рр. (дані наведені на початок року). [4]											
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість малих підприємств, одиниць	84780	85799	96019	96270	136238	173404	197127	217930	233607	253791	272741
Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	16	17	19	19	27	35	40	44	48	53	57
Частка малих підприємств у загальній кількості підприємств (%)					64,7	82,2	84,2	82,8	83,6	84,5	
Середньорічна кількість зайнятих працівників на малих підприємствах, тис. осіб				...		1585,9	1687,9	1730,4	1818,7	1932,1	2052,2
Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис. осіб	1231,7	1104,3	1124,9	1178	1395,5	1559,9	1677,5	1709,8	1807,6	1918,5	2034,2
Частка найманих працівників на малих підприємствах у загальній кількості найманих працівників на підприємствах - суб'єктах підприємництва				4,.	9,6	12,9	14,1	15,1	17,1	18,9	20,9
Частка малих підприємств у загальному обсязі виробленої продукції, робіт, послуг (без ПДВ і акцизу) в цілому по економіці					12,4	11,3	11,1	6,9	7,3	7,3	7,7
В середньому на одному малому підприємстві працювало		13	12	12	10	9	9	8	8	8	1

Малими підприємствами у 2003 році вироблено продукції та надано послуг (у фактично діючих цінах) на суму 33,8 млрд. грн., або 7,7% загального обсягу виробництва продукції (робіт, послуг) в цілому по економіці країни. За регіонами питома вага малих підприємств у регіональних обсягах виробництва значно вища за середній показник по країні в Чернівецькій (21,0%), Закарпатській (18,8%) областях, м. Севастополі (18,7%), Івано-Франківській та Тернопільській (по 16,4%), Херсонській (14,1%) областях, Автономній Республіці Крим (13,7%), Кіровоградській (13,6%), Хмельницькій (13,1%), Рівненській (12,6%), Житомирській (12,3%) областях [3].

Позитивним чинником у діяльності малих підприємств є здійснення ними інвестиційної політики, спрямованої на придбання, створення, відновлення основного капіталу. На малих підприємствах валові капітальні інвестиції спрямовано на поповнення матеріальних активів (95,7% загальної суми валових капітальних інвестицій). У будівництво та на придбання раніше існуючих основних засобів спрямовано по 28,7% загальної суми валових капітальних інвестицій у матеріальні активи, на придбання нових основних засобів - 42,6%, з яких 71,0% - на придбання машин та обладнання, транспортних засобів, інструментів, приладів та інвентарю, 14,2% - будівель та споруд [3].

Серед регіонів України найбільша кількість малих підприємств, що здійснювали інвестиції у 2003 році, у м. Києві (17,4% від загальної кількості малих підприємств, що здійснювали інвестиції; ними вкладено 4,7% загального обсягу валових капітальних інвестицій), Дніпропетровській (відповідно 6,5% та 4,8%), Одеській (6,3% та 7,1%), Харківській (6,3% та 5,1%), Львівській (5,9% та 5,0%), Донецькій (5,8% та 9,1%) областях [3].

Аналіз результатів фінансової діяльності малих підприємств показав, що 62,9% з них були прибутковими й одержали 4,2 млрд. грн. прибутку, решта (37,1%) працювали збитково та допустили втрат на 5,4 млрд. грн. Сальдований фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування склався негативним і становив 1,2 млрд. грн. збитку [3].

Таким чином, проведений аналіз показав, що за роки незалежності в цілому були сформовані основні підвалини для розвитку малого бізнесу. Завершується процес самовизначення підприємців як ключового прошарку населення. Мале підприємство поступово набуває рис самодостатнього сектора економіки, з властивими йому особливостями, перевагами, власними закономірностями розвитку. Він починає відігравати все вагомішу роль у розвитку національної економіки, стає основою соціально-економічної реструктуризації суспільства [1, с.201].

Проте, незважаючи на те, що за певними кількісними показниками Україна наближається до європейських стандартів, проте роль цих підприємств в економіці залишається низькою, адже мікро та малі підприємства поки що не роблять значного внеску в розвиток економіки України. Про це свідчить порівняльна характеристика показників діяльності малих підприємств у розвинутих країнах та країнах з перехідною економікою, див. табл. 3,4.

Таблиця 3.
Порівняльні показники розвитку малих підприємств у деяких країнах СНД [2, с. 14].

Показники	Україна		Росія	Білорусь	Казахстан
	2002	2003	2002	2003	2003
Кількість підприємств на тисячу населення	5	6	6	3	6
Частка у загальній зайнятості, %	19	21	20	10	7
Частка у загальному обсязі виробленої продукції (робіт, послуг), %	7	8	11	8	13

Таблиця 4.

Головні показники розвитку МСП та його підтримки в розвинутих країнах [2, с. 15].

Показники	США	Канада	Японія	Німеччина	Франція	Італія	Велика Британія
Частка МСП у ВВП країни, %	52	43	52	57	50	55	52
Частка МСП у загальній зайнятості, %	50	47	70	70	57	71	56
Частка МСП у кількості підприємств, %	98	99,8	99	99	98	99	99
Обсяги щорічної фінансової підтримки МСП (млрд. дол. США)							
На інфраструктуру підтримки	0,8	0,5	1,6	1,8	1,5	5,05	1,4
Кредити	21,6	22,8	39,9+2480	61,9	9,2	15,2	6,3
Держзамовлення та субконтракта	Загальнонаціональна система пошуку замовлень						
Інфраструктура послуг для малих і середніх підприємств (кількість установ)							
Кредитно-фінансові послуги	Загальнонаціональна розгалужена мережа банків, фондів, інвестиційних і страхових компаній						
Центри розвитку МСП	1100	521	313	374	600	1200	450
Інформаційні центри	1100		13	33	34	50	45
Бізнес-інкубатори та технопарки	330	186	11	182	216	26	471
Центри просування експорту	20	15	Мережа	Мережа	26	123	60
Соціальні центри	118	41	186	90	41	н/д	98
Громадська підтримка	Лобіювання інтересів МСП різними громадськими, підприємницькими та професійними об'єднаннями на всіх рівнях законодавчої та виконавчої влади						

По-перше, питома вага МСП у ВВП не перевищує 10%. Зокрема, для малого бізнесу цей показник складає 7,7%. За даними статистичних опитувань [2, с. 14], лише 20% підприємців, зайнятих у сфері роздрібної торгівлі, а це складає близько 80% усього МСП, розпочавши свою діяльність п'ять-шість років тому, змогли нагромадити капітал до 15-20 тис. доларів США. Сальдований фінансовий результат до оподаткування у секторі МСП склався негативним.

По-друге, показник кількості створених у секторі МСП робочих місць становить 20%, та є значно нижчим, ніж у розвинутих країнах. У той час, як у розвинутих країнах він перевищує 50%.

По-третє, частка МСП у загальній кількості підприємств залишається на рівні 85%, що є значно нижче, ніж у розвинених країнах світу, де він сягає 98-99%.

По-четверте, з причин незавершеності податкової реформи понад 50% підприємств МСП працюють в тіні [5, с. 22-24]. Зокрема, значною проблемою наявної системи оподаткування для підприємств є існування великого тіньового сектору економіки — про це зазначили 56% респондентів, див. рис.2.

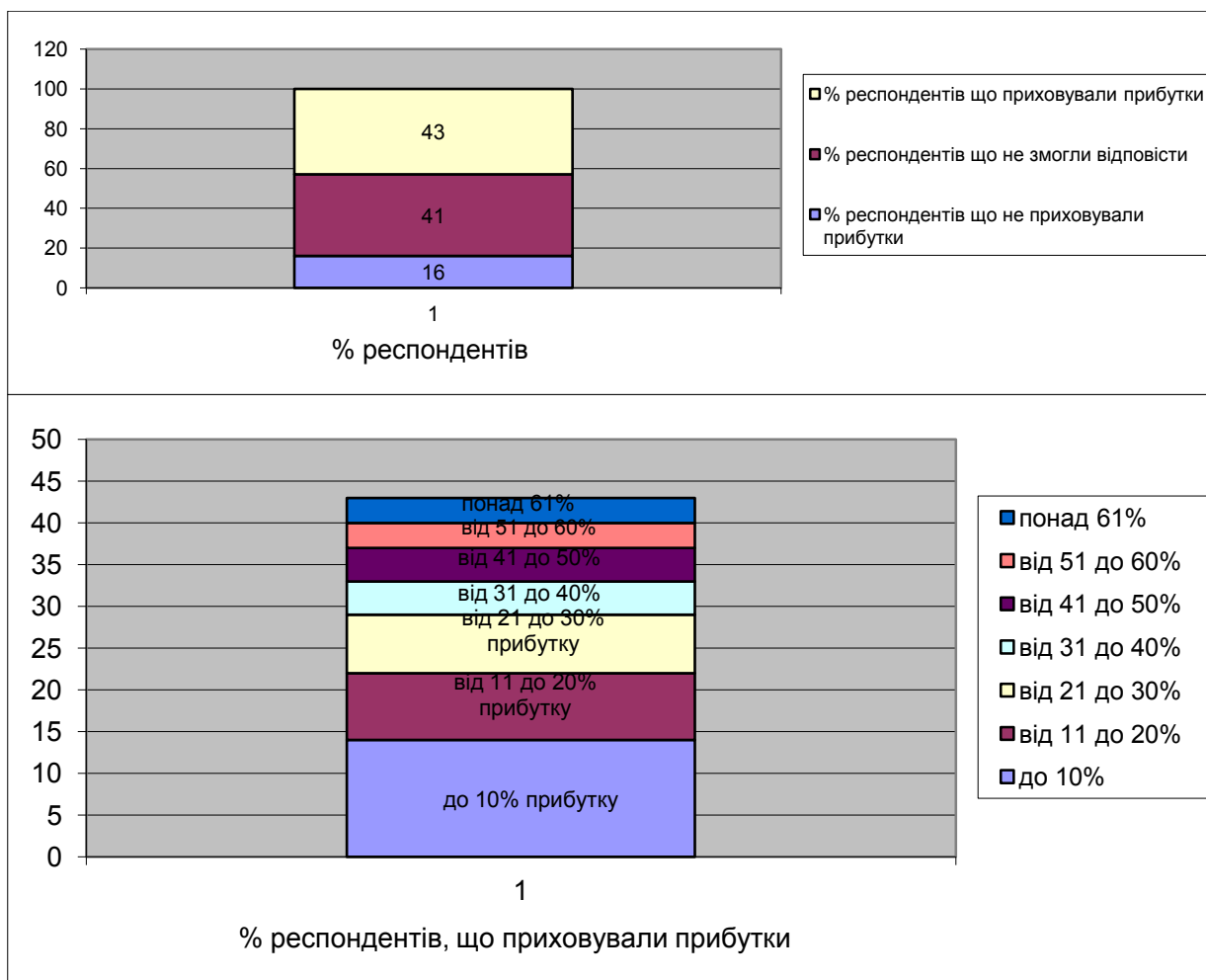

Рис. 2. Проблемні аспекти оподаткування [132, с.60]

По-п'яте, за регіонами України малі підприємства розташовані нерівномірно. Так, майже половина їх зосереджена на території п'яти регіонів країни: у м. Києві (16,1%) загальної кількості малих підприємств в цілому по економіці), Донецькій (9,5%), Дніпропетровській (6,8%), Харківській (6,2%), Львівській (5,7%) областях.

Слід також зазначити, що в усіх країнах з розвинутою ринковою економікою здійснюється державна підтримка малого та середнього підприємництва. З державних бюджетів цих країн фінансують організації, що репрезентують і захищають інтереси МСП та стежать за виконанням визначених урядових програм. В Україні вплив МСП через свої громадські об'єднання на владу та прийняття рішень практично дорівнює нулю. Тобто підприємці не тільки не можуть впливати на прийняття рішень, а й владні установи під час прийняття рішень, як правило, навіть не посилаються на такий сектор, як МСП. Особливо гальмування розвитку МСП зазначає В. Кредісов відчувається на середньому рівні різних державних органів та установ [5, с. 22-24].

Таким чином, недостатня глибина галузевої спеціалізації, суттєві структурні диспропорції, нерівномірність та суперечливість територіального розподілу МСП істотно впливають на загальний рівень розвитку МСП в країні. У зв'язку з цим фактичний стан МСП не відповідає можливостям

економіки, її виробничому, науково-технічному, трудовому потенціалу (враховуючи незначну частку малих підприємств у загальній зайнятості та обсягах виробництва). Така неадекватність вимагає ґрунтовного вивчення цієї проблеми, всебічної об'єктивної оцінки реального рівня розвитку малого та середнього підприємництва [1, с. 201].

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, постає закономірне питання - як підвищити ефективність МСП в Україні? Ми переконані, що державна політика має сприяти поліпшенню бізнес-середовища, в якому працюють представники малого та середнього підприємництва. Пріоритетними ми вважаємо такі завдання:

1. Лібералізація підприємницької діяльності в Україні та мінімізація регулюючої ролі держави. Адже підприємець це й досі, як правило, може робити лише те, що йому дозволено, а не навпаки, - коли можна робити все, окрім недозволеного.

2. Забезпечення прозорого та послідовного регуляторного середовища через впровадження закону про регуляторну політику та розширення сфери застосування принципу «конфлікт інтересів». Для бізнесу не так страшно, що законодавство недосконале. Набагато гірше те, що воно має подвійне трактування, яке використовується тими, хто перевіряє підприємство, та постійно змінюється.

3. Досягнення збалансованості системи податків і соціальних платежів через перегляд і скорочення податкових пільг та об'єднання всіх соціальних фондів у один. Доробити й прийняти Податковий кодекс.

4. Створення ефективної системи державного управління через забезпечення інформаційної відкритості влади.

5. Надання гарантій захисту прав власності через вдосконалення законодавства у цій сфері та створення позасудових механізмів захисту прав власності - контроль за діяльністю влади та державних установ з боку суспільства.

Література

1. Розвиток підприємництва в Україні К.: Нора-друк, 2003 - 248с.
2. Бізнес-середовище в Україні // Міжнародна Фінансова Корпорація. - К., 2004. -91с.
3. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=7106108
4. Статистичний щорічник України за 2004 рік. - К., 2005. - 624 с.
5. Кредісов В. Шлях України до Європейського Союзу тільки через вирішення проблем малого та середнього підприємництва // Економіст. - Лютий, 2003. - №2. - С. 22-24.